

Dobó Márta

ANOMÁLIÁK EGY REFORMÁTUS GYÜLEKEZETBEN

Írásomban egy nyírségi tolsztoiánus parasztszекta, az „Ibrányi Felekezeten Kívüliek”, avagy a „Szeretet Vallása” létrejöttének okaira keresek választ. Munkámban nagymértékben támaszkodom a gyülekezet második vezetőjének, P. Kató Istvánnak „Az ibrányi felekezeten kívüliek hit keletkezése és élettörténete” című írására. E gyülekezetörténettől eltérően azonban a szekta létrejöttének egyik közvetlen előzménye a múlt század végi agrárszocialista mozgalomban, s a Várkonyi-féle Földművelő, a Független Szocialista Párt lapjának hatásában látom.

A környező településekhez képest messze legmagasabb, népességének 72.2%-os földnélküli rétege szinte azonnal reagál a Földművelő szervezkedésre való felhívására: „Mi, ibrányi lakosok, független szocialista földművelők folyó év december 10-én értekezletet tartottunk és megalakítottuk a földművelő szakszervezetünket.”¹ Híradásukban megnevezik az elnököt, alelnököt, a tisztségviselőket, a bizalmi férfiakat, stb. Ekkor pontosan negyvenen vannak. A lap további számaiból kiderül, hogy 3 forintot fizettek be az újságra – továbbá sürgősen Alapszabály-mintát kértek. Ezt időközben megszerezhették, mert eleget téve a Földművelő biztatásának, területileg is megszerveződtek. 1898 januárjában Ibrány központtal Halász, Kótaj, Paszab és Bercel tartottak közös titkos értekezletet, melynek elnöke az Ibrányi Kató Antal lett.

A mozgalomra az egyház is felfigyelt. Kiss Áron, a tiszántúli evangélikus egyházkerület püspöke december 14-én kelt levelében bibliai alapon akarja a hívek földosztás iránti vágyát csillapítani: „nem adott a teremtő... egyenlő vagyont és birtokot, így egyenlőségről álmodozni hiábavaló dolog.”² Ugyanekkor a főszolgabíró összehívatta a lakosságot, intve őket: ne hallgassanak a „hiú képtelenségeket magukban foglaló hírlapi cikkekre”.³ Válaszul az ibrányi egylet a Nyírvidék c. lapban feliratot tett közzé, melyben garanciát kért a kormánytól sérelmeik orvoslására – cserébe megígérték: felhagynak szervezkedésükkel. Írásukban nyomorúságos gazdasági helyzetükön kívül magukra maradásukról, súlyos eszmei és morális elbizonytalanodásukról is panaszkodnak – életük egyetlen megma-

¹ Földművelő, 1897. december 24.

² TÓTH 1963. 50.

³ Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár, a továbbiakban: Sz. Sz. MLT. IV. B.401.

radt biztos pontjaiként a krisztusi tanítást téve meg.⁴ Feliratukat a Földművelő 1989. január 7-i száma címodalán elemezve meghátrálásnak minősíti, így írva róluk: „Ők csak a Krisztus szavai értelmében akarnak szocialisták lenni, aki azt mondta, amit nem szeretnétek, hogy az emberek cselekedjenek tiveletek, ti sem cselekedjétek azt másokkal.” Visszajára fordítva az ibrányiak érvrendszerét, így folytatja: „Ez az út vezet legszen- tebb elveitek árulására. És az erkölcsi érzés kihal belőletek abban a perczben a midőn azt valljátok, hogy már nem vezethet soha és semmiképpen az üdvhez vérrel bemocskolt gyilkosság és tömeggyilkosság rendszere, hanem egyedül a testvéri szeretet és az erőszaknélküliség elve...”⁵

Bár a Földművelő e számának jó fele a Szabolcs megyei helyzetről értekezik – mégsem tudhatjuk, milyen közvetlen hatással volt az ibrányi egyletre, hiszen rövid időn belül betiltják a lapot. A főszerkesztő Várkonyi István külföldre menekül, ahol letartóztatják. Az ibrányi „cucilista” szervezkedés súlyát azonban mutatja, hogy a történetírás a nyírségi mozgalom egyik irányadójaként tekinti. Szándékaikkal a későbbiekben sem hagytak fel, hiszen a hatóság 1889 tavaszán elzárta a Bodrogközt a Nyírségtől, hogy a veszélyes tanokat terjesztő „apostolok” közlekedését megakadályozza.⁶

Mint a Földművelő az ibrányiaknak írt cikkéből is kiderül – hogy t.i. bibliai alapon képzelik el a szocialista mozgalmat – a szocialisztikus és vallási szervezkedés között az áthatás kölcsönös az ibrányiak esetében is. A későbbi szektaalapítók tekintélyes része vagy személyesen – vagy családjuk révén érintve volt a mozgalomban. A Földművelő el nem kobzott példányait az Alapszabállyal, a tagok névsorával együtt évtizedek múltán is rejtegették. Innen ismerhették meg Schmitt Jenő Henrik, a szellemvallás megalapítójának tolsztoiánus nézeteit, a szellemvalláson alapuló gyülekezeti élt belső szervezetét és életét. Ugyancsak e lapból szereztek tudomást a balmazújvárosiak szervezkedéséről, akiknél a szocialisztikus eszmék vallása ugyancsak tolsztoiánus szekta alapításába torkollott. Azonban a balmazújvárosiak esetében a Földművelő hatása jóval meghatározóbb, amit a Várkonyi Istvánnal, majd a Schmitt Jenő Henrikkel való személyes kapcsolatuk is mutat. Ugyanakkor az ibrányiak előbb említett feliratukban magukra maradottságukat a következőképp fogalmazták meg: „...Keserves az olyan község helyzete, amelynek nincs egy művelt lelkes tanácsadója...” Majd paradox módon, ugyanezen feliratukban e szavakkal írnak szellemi vezetőjükről, a református kántortanító Bandár Miklósról: „Mert tíz év óta fennálló ‘művelődési kör’-ünkben, melynek szervező és éltető lelke, a mi általunk is sokszor félre értett és nem egyszer tőlünk is megbán-

---

⁴ Nyírvidék, 1898. január 2.

⁵ Földművelő, 1898. január 7.

⁶ BALASSA 1956.

tott tanítónk, megtanultuk: hogy az Isteni és polgári törvényeket lábbal tiprók elpusztulnak...”

A gyülekezet megalakulásához a helybéli református lelkész – és a református kántortanító politikai lelkész – és a református kántortanító politikai ellentéte is hozzájárult, mely polarizálta a falu lakosságát. Szikszay András lelkész Habsburg-párti, Bandár Miklós tanító Kossuth-párti volt. Amikor Szikszay lelkész Kiss Áron, a református püspök körlevelének felhívására a szocialista tanok ellen prédikál, Gégény János (a szocialisták jegyzője) e szavakkal pattan fel: „ha ez Isten háza, akkor Isten igéjét hirdesse!”⁷ Az istentisztelet személyes vitával ért véget. Ugyanekkor (1898 nyara) főszoigabírói eljárás indult Bandár Miklós ellen, mivel tanítványai között szocialisztikus eszméket terjesztett. Ennek különösebb jogi következménye nem lett, ugyanakkor a falu református lakossága, s főleg annak szocialistái méginkább kötődtek a velük közösségt vállaló tanítóhoz.⁸ A lelkésszel való kapcsolatuk azonban a 19. századi református egyházi élet megromlásának szinte valamennyi vonását magán viseli. A kultúrprotestantizmus eszmekörében tevékenykedő Szikszay András hitelszövetkezetet alapít, gazdasági ügyeket intéz, lelkipásztori feladatait azonban elhanyagolja, sőt, hívei vallásos érzését több pontos sérti. „Inkább ispánnak született, mint papnak. Mint pap anyagi volt és nem volt meg benne az igazi vallásos lelkület. Ez rászolgált arra, hogy kialakult a spiritizmus” – tartják róla ma is.⁹ A korábban híveivel tartó, pásztornek elismert lelkész típusával szemben megjelenő úriember lelkész alakját és a hívek magára maradásának folyamatát meglepően tisztán látják a faluban: „a parasztságnak nem volt képviselője, rákényszerültek arra, hogy saját maguknak legyenek vallásosak. A papok csak az urak felé törekedtek és a parasztságot magukra hagyták.”¹⁰

Bandár Miklós református kántortanító az általa 1891-ben alapított és azóta vezetett Ibrányi Művelődési Kör és Olvasóegylet legintelligensebb tagjaiból – és tehetséges volt iskolai tanítványaiból 1906-ban spiritiszta kört szervezett. Bandár ekkor már az egyik budapesti spiritiszta kör tagja. Innen látta el az ibrányiakat szakirodalommal. Magáról a spiritizmusról a P. Kató-féle gyülekezetértörténet így ír: „Ugyanis a spiritizmus úgy tanítja, hogy minden lélek idvezülni fog, aki testi életébe megtér, az már egyenesen innen a jó helyre megy, aki pedig meg nem tért, vissza jön mint lélek és a spiritizmus tagjai szolgáltatnak erre módot, hogy megtérhessenek azzal, hogy testüket átadják az ilyen léleknek, hogy azáltal itt imádkozhassanak

⁷ Sz. Sz. MLT. IV. B.411. Agrárszoc. Gyűjt.

⁸ HÁRSFALVI 107.

⁹ Kató Antal visszaemlékezés

¹⁰ Kató Antal visszaemlékezése

és mint megtért lelkek távozhassanak a jó helyre.”¹¹ Az összejöveteleken történeteket keresztényi jó cselekedetnek tartották tehát. A médium leggyakrabban Szilágyi Ferenc parasztember, vagy felesége volt, az irányítást és a lelkek megtérítését Bandár Miklós tanító végezte. Idővel Keresztelő Szt. János, Gábor Arkangyal lelke jelent meg, amit igen nagy örömmel fogadtak, hisz mint tanítójuk mondta: „még a budapesti ülésen sem jelentek meg ilyen nagy szellemek.”¹² Kiválasztottság-tudatuk megerősödik. Az eddig intellektuális vezetőként tisztelt tanítójukban megtalálták lelki vezetőjüket is.

Egy összejövetelen a médiumon keresztül olyan parancsot kapott a tanító, hogy azonnal hívja át Szikszay András lelkészét. Amikor az megjelent, a médium három teológiai kérdést tett fel neki, amikre válaszolni nem tudván megszégyenülve és felháborodva távozott. Az esetet jelentette a főszolgabírónak, aki a spiritiszta kör működését azonnali hatállyal betiltotta. Ekkor a Belügyminisztériumtól akartak működési engedélyt szerezni. Tervük Bandár Miklós 1907-ben történt halála miatt meghíúsult. Spiritiszta összejöveteleiket azonban vezetőjük nélkül is folytatták. Kiválasztottnak érezték magukat egészen addig, míg egy magát prófétának nevező lélek azt nem tanította, hogy „olyan szellem, mint Krisztus egy egész sereg van.”¹³ Ezen megbotránkozva elégették spiritizmussal foglalkozó könyveiket, és szakítottak e tudománnyal. „Így ezen munkájukba megcsalódtok lettek ugyan, de nem bánták meg, hogy részük volt benne. Mert megismerték a lélek létezését.”

A spiritizmus révén olyan élményhez jutottak tehát, amit a racionalista prédikációk és addigi hitéletük nem nyújtott számukra. A P. Kató-féle gyülekezet történet éppen ezért a spiritiszta szeánszokban látja a gyülekezet kialakulásának közvetlen előzményét – úgy írva róla, mint „az első mód, amellyel az idvesség útja keresve lett.”¹⁴ Ugyancsak e kapcsolatra utal a szekta csúfneve is, hiszen a mai napig általánosan „piritisztáknak” nevezik őket.

Templomba ekkor még mindannyian jártak, istentisztelet után egymásnál összegyűlve a bibliát olvasták. Egy ízben azonban a közülük való Berecz János a lelkésszel a Bibliáról beszélgetvén annak szavain felháborodott: „Amikor ők újra összeültek, akkor mondta el a többieknek, hogy azért nem vehettünk mink a pap beszédjéből semmi lelki értelmet, hogy úgy van ő nála is.”¹⁵ A templomba járást ettől kezdve megvetették, de egymás házában szorgalmasan olvasták a Bibliát. A csoport lassan elszigetelődött, legnagyobb problémát azonban önálló gyülekezetté válásukban az avatott vezető hiánya jelentette. Ebben találtak megoldást Berecz János sze-

¹¹ P. Kató István: Az ibrányi felekezetenkívüliek hit keletkezése és élettörténete. Kézirat.

¹² u.o.

¹³ u.o.

¹⁴ u.o.

¹⁵ u.o.

mélyében: „Munkái között az volt a legnehezebb feladat, hogy mi az oka annak, hogy az ember nem tud tiszta szent és bűnnélküli életet élni ha akarna is. (...) Egyszer azonban (...) Isten az ő elméjét megnyitotta az írá-soknak értésére. Ekkor értette meg azt, hogy az ember meghalt még a pa-radicsomba, mikor az Istennek az életre adott törvénye vagy beszédje ki-halt vagy megsemmisült az ember szívéből. Mert mikor Isten az ember a kertbe helyezte, akkor a szívébe az életnek beszédjét adta, hogy azt hidje (...) Hanem amikor a kígyó vagyis a sátán ezzel ellenkező beszédet tett elibe (...) e hazug hitető beszéd bevétele alkalmas lett az ember szíve. Mikor pedig ez nálla Igaznak vált vagyis elhitte az Isten beszédjének elhívése pedig ugyan ekkor semmivé vált vagyis kihalt.

EZZEL TEHÁT MEGHALT AZ EMBER (...) Ezzel egybe megértette azt is, hogy a Krisztus azért jött e világra, hogy megbeszélje és beszédjével lerajzolja az az életet amelyet Isten kedvel és akar. Mely beszéd vagy tör-vény akinél az elhívés által valósággá és tulajdonává válik azután az élete lesz annak. Mint a Krisztus is mondotta az én beszédem lélek és élet. En-nek a bevételevel tehát feltámad az ember, illetve feltámad ez a hitélet az emberbe vagyis lélektől születik és azután annak a kívánalma szerint jár vagyis bűn nélkül él.”¹⁶

Ez az esemény sorsdöntő a magára maradt közösség gyülekezetté válá-sa folyamatában, hiszen saját soraikból kaptak Isten által választott veze-tőt. Berecz János személyében bizonyosságot nyertek arra, hogy jó úton jár-nak, hiszen az ő isteni adománya révén jutottak el a Biblia megértéséhez. Ugyanakkor az eredendő bűn Berecz-féle értelmezése megoldást nyújt a közösség spiritiszta múltjára, hiszen az „ördögi lelkek” beszédét ugyan-úgy igaznak hitték, mint az első emberpár a sátánét. Az örök haláltól való megmenekülés Jézus szavain keresztül történhet. Ennek értésére Berecz János adománya a kulcs, tehát a gyülekezet csak az ő személyén keresztül tud Jézus igazságához eljutni. Így Berecz János léte éppen olyan megváltó értékű a gyülekezet szempontjából, mint Jézus a bűnbeesett emberiség számára. Személye óhatatlanul szakralizálódik a közösségben. Az élet tevő-jének, apostolának, pásztoruknak tartják. Kiválasztottság-tudatuk új alapok-ra talál, amint imájuk is mutatja: „Nem vagyunk mi méltók erre Atyám! Mi-vel voltunk mi jobbak másoknál, avagy nem találtál volna-e jobbakat a föld népe közül mint mi, kik ily hosszú ideig vajúdtunk az igaz életre. (...) A való-ság az, hogy most már a Krisztus által lehozott Lelki élet megnyilvánult és ábrát öltött közöttünk.”¹⁷ Hitükben megerősödve elkezdődik a református egyházból való tömeges kiválásuk, s megalakulnak „Szeretet vallás” néven.

¹⁶ u.o.

¹⁷ P. Kató István imádsága. Kézirat.

IRODALOM

BALASSA Iván

1956 Földosztó mozgalom a Bodrogközben 1898-ban. Sárospatak

P. KATÓ István

é. n. Az ibrányi felekezetenkívüliek hit keletkezése és élettörténete.

Kézirat

HÁRSFALVI Péter

A munkásság és parasztság élete és mozgalmi Szabolcs-Szatmár megyében 1896–1919. Nyíregyháza

TÓTH István

1963 Földosztó mozgalom Szabolcs megyében 1897–1898. Budapest

ANOMALIES IN A PRESBITARIAN CHURCH

MÁRTA DOBÓ

In my work I write about the history of a religious group in a village in the North Eastern territory of Hungary. Ibrány is situated in the so called Nyírség territory in the North East of Hungary. In this paper I am showing the cases why this „Ibrány Independent Congregation” came into life at the beginning of the 20th century.

One cause can be traced back to the 19 century agrarian socialist movement and in the impact of the newspaper of the „Agrarian (Small Landowner’s) Independent Socialist Party” (Földművelő, Független Szocialista Párt).

From this newspaper the founders of this religious group get to know Smith, Jenő Henrik’s „tolstoianic” religious thoughts. The interrelationship between the socialist impact and the new religious thoughts is quite typical in this case.

After this movement was stopped, the parish choir-master started a spiritist circle. This was an escape from the contemporary corrupt religious life in the village. The group leaves the Presbyterian Church and later also gives up spiritism. After leaving the Presbyterian Church they were without any leaders. Their leader labor on, who accepted by the numbers. His ability of knowing, understanding and explaining the Bible was considered as a gift of God.